

رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه پیام نور دامغان)

مرتضی رسولی نژاد^۱
حسین شیبانی^۲
جعفر محرمی^۳

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در قبال دیگران صورت پذیرفت. **روش:** روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانشجویان مقطع لیسانس دانشگاه پیام نور دامغان که در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۲ مشغول تحصیل بودند که به روش نمونه گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای نمونه‌ای به حجم ۲۹۴ انتخاب شد. ابزار جمع آوری داده‌ها شامل پرسشنامه تجارب معنوی روزانه / اندروود و ترسی و پرسشنامه میزان تعهد از مقیاس ریتکس بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی، ضریب همبستگی، رگرسیون و آزمون تفاوت معنی داری دو گروه استفاده شد. **یافته‌ها:** مشخص گردید که بین معنویت با تعهد و مسئولیت پذیری در دانشجویان رابطه معنی داری وجود دارد. **نتیجه‌گیری:** می‌توان نتیجه گرفت، افرادی که دارای معنویت بالاتری هستند از میزان تعهد و احساس مسئولیت بیشتری نسبت به سایرین برخوردارند.

واژگان کلیدی: معنویت، تعهد، احساس مسئولیت.

◇ دریافت مقاله: ۹۲/۰۷/۱۳؛ تصویب نهایی: ۹۲/۱۱/۲۰.

۱. کارشناس ارشد روان شناسی عمومی، مدرس دانشگاه پیام نور دامغان (نویسنده مسئول) / آدرس: دامغان، دانشگاه پیام نور / Email: m.rasuoli@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری روانشناسی عمومی دانشگاه محقق اردبیلی؛ مربی و عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور دامغان.

۳. دانشجوی دکتری روانشناسی عمومی؛ دانشگاه محقق اردبیلی.

الف) مقدمه

اهمیت و نقش دانشجویان به عنوان مهمترین و با ارزش ترین سرمایه‌ها و نیروهای متخصص آینده هر کشور که باعث پویایی و قدرت سازمان‌ها شده بر کسی پوشیده نیست. پژوهش‌های بسیاری درباره دغدغه‌های رهبران و مدیران جوامع و سازمان‌های کوچک و بزرگ جهت افزایش کارایی، تعهد سازمانی، مسئولیت پذیری، رضایت شغلی و... صورت گرفته است، اما کمتر کسی به بررسی ارتباط متغیرهای مرتبط با معنویت، تعهد و مسئولیت پذیری در دانشجویان، به عنوان آینده‌سازان و تصدی‌گران کرسی‌های مدیریتی، اجرایی و خدماتی هر جامعه‌ای پرداخته است.

اهمیت معنویت^۱ و رشد معنوی در انسان از دیر باز مورد توجه روان شناسان و متخصصان بهداشت روانی بوده است. با مطالعه تاریخ ادیان، می‌توان دریافت که انسان‌ها در تمامی ادوار حیات خود دارای مذهب بوده و شاید بتوان گفت که گرایش به مذهب همواره در انسان وجود داشته است (قدیانی، ۱۳۷۴).

امروزه این نگاه که موضوعات فرا مادی جایی در حیطه علوم ندارند، تغییر کرده تا آنجایی که سازمان بهداشت جهانی در تعریف ابعاد وجودی انسان، به ابعاد جسمانی، روانی، اجتماعی و معنوی اشاره می‌کند. و بعد چهارم یعنی معنویت را نیز در رشد و تکامل انسان مطرح می‌سازند (وست، ۱۳۸۳). معنویت به معنای نقش زندگی یا «روش برای بودن» و تجربه کردن است که با آگاهی یافتن از یک بعد غیر مادی به وجود می‌آید و ارزش‌های قابل تشخیص آن را معین می‌سازد (Elkins & et.al, ۱۹۸۸). معنویت را می‌توان یک جوهره الهی افراد و یک کیفیت درونی انسانی دانست که عبارت از ارتباط با یک وجود متعالی، باور به غیب، باور به رشد و بالندگی در راستای گذر از پیچ و خم‌های زندگی و تنظیم زندگی شخص بر مبنای ارتباط با وجود متعالی و درک دائمی وجودی متعالی می‌باشد. این بعد وجود انسان فطری و ذاتی است و با توجه به رشد و بالندگی انسان و در نتیجه انجام تمرینات و مناسک دینی، متحول شده و ارتقاء می‌یابد (غباری بناب و همکاران، ۱۳۸۶). در آموزه‌های اسلامی مانند قرآن کریم معنویت را یاری جستن از قدرت بی نهایت خداوند می‌داند (بقره، ۳۵ و ۱۳۵؛ اعراف، ۱۲۸). در انسان

---

۱. Murphy

این گرایش وجود دارد که در سختی‌ها به قدرتی ماوراء طبیعت پناه ببرد (یونس، ۱۲) و خداوند بهترین حافظ بندگان خویش است (یوسف، ۶۴). از آیات فوق استفاده می‌شود که بندگان خداوند یا به عبارت دیگر کسانی از معنویت بالا تری برخوردارند همواره در زندگی خویش راه صواب را پیموده و از گام‌های شیطان پیروی نخواهند کرد (بقره، ۱۶۸؛ نور، ۲۱).

یک چهارچوب ارجاعی از نظام باورها که ممکن است خود ساخته یا تجویز شده از جانب دیگران باشد تعهد^۱ است (Berzonsky, ۲۰۰۳). تعهد درجاتی از سرمایه گذاری شخصی است که یک فرد نسبت به شغل و اعتقادات خود ابراز می‌کند (Marcia, ۱۹۶۶). از دیگر سوی تعهد اجتماعی یکی از ارکان اصلی رفتار جمعی در هر جامعه می‌باشد. هیرش تعهد را اینگونه تعریف می‌کند: کسانی که زمان، انرژی و کوشش خود را صرف امور مرسوم مانند تحصیل، کسب شغل، کسب شهرت و منزلت و پس انداز می‌کنند و به فعالیت‌های متداول زندگی روزمره متعهدند و برای حفظ موقعیت خود از ارتکاب به کج روی می‌پرهیزند (Hirchi, ۱۹۶۹). خداوند در قرآن کریم در باره تعهد و وفای به عهد می‌فرماید: «و به عهد خود وفا کنید. زیرا عهد مورد مسئولیت است» (سوره اسرا، ۳۴). «و آن نیکوکاران، کسانی هستند که وقتی عهدی بستند، به عهد خود وفا می‌کنند» (سوره بقره، آیه ۱۷۷). «و مومنین کسانی هستند که امانت‌ها و عهدهایی را که می‌بندند، مراعات می‌کنند» (سوره مومنین، آیه ۸، سوره ی معراج آیه ۳۲). «ای کسانی که ایمان آورده اید، به عهدهای خود وفا کنید» (سوره مائده، آیه ۱). «بلی، کسی که به عهد خود وفا کرد و تقوا ورزید، خدا متقیان را دوست می‌دارد» (سوره آل عمران، آیه ۷۶).

یکی از مهمترین مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی موضوع مسئولیت پذیری در زندگی است. در واقع این مؤلفه است که به زندگی انسان رنگ و بوی الهی و دینی می‌دهد. چرا که انسانی که خود را تابع و پیرو هیچ قانون و مذهبی قرار نمی‌دهد و زیر بار هیچ مسئولیتی نمی‌رود، نمی‌تواند روح زندگی دینی را درک نماید. از این رو در سبک زندگی اسلامی مسئولیت‌های مشخص انسان بیان شده است. خالق یکتا انسان را موجودی مسئولیت پذیر معرفی می‌کند «آیا انسان پندارد که آزاد و رها و بی مسئولیت است؟» (قیامت، ۳۶).

قرآن و روایات معصومین (ع) انسان را در برابر خود، جامعه، خانواده، خویشان، همسایگان، مسلمانان، هموعان و طبیعت مسئول می‌داند. پژوهش‌گران دیگر نیز، مسئولیت یا

^۱ Commitment

رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در دانشجویان ♦ ۱۲۵

مسئولیت پذیری^۱ را به تنهایی، اشاره به حسن وظیفه شناسی و پاسخ گو بودن می‌داند (Allen, ۲۰۱۰). بر اساس نظریه چلبی تمایل به احساس مسئولیت به شخص اجازه می‌دهد که همزمان فعال باشد، برای کسب موفقیت تلاش نمایند، محیط درونی و بیرونی خود را کنترل نمایند، خود تنظیم باشد، خردورز باشد و در عین حال نسبت به دیگران احساس تعلق عاطفی داشته باشد (چلبی، ۱۳۷۵). در بحث مسئولیت پذیری دو نکته را باید مورد توجه قرار داد: اول، توجه به انگیزه فرد برای مسئولانه عمل کردن و دوم، فرصت‌ها یا شرایط محیطی که زمینه رشد این انگیزه را در افراد تسهیل می‌نماید (Wigfield, ۲۰۰۲, & Eccles). در یک تقسیم بندی کلی می‌توان مسئولیت پذیری را به انواع مختلف تقسیم کرد ۱- مسئولیت‌پذیری در قبال خود ۲- مسئولیت-پذیری در برابر دیگران ۳- مسئولیت‌پذیری در برابر محیط زیست ۴- مسئولیت‌پذیری در برابر خداوند (طالبی و خوشبین، ۱۳۹۱). مراد و مقصود پژوهش حاضر از مسئولیت‌پذیری، مورد دوم، یعنی مسئولیت‌پذیری در قبال دیگران است، زیرا انسان به عنوان موجودی اجتماعی در زندگی جمعی خویش در برابر دیگران مسئول است و می‌بایست برای حقوق دیگران احترام قائل شوند.

در این راستا پژوهش‌های زیادی انجام شده است که اکثر آنها به حیطه انسانی و سلامت روانی معطوف است پژوهش‌ها نشان می‌دهد که معنویت تأثیر بسزایی در سازگاری فردی و اجتماعی دانش آموزان دارد (سهرابیان، ۱۳۷۹). همچنین بین معنویت و سرسختی روان شناختی رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد (Maddi, ۲۰۰۲). وایلن، تیمپلیتون، آرت و می‌یر^۲ (۲۰۰۸) نشان دادند که اعتقادات مذهبی حتی بدون توجه به چگونگی سنجش آن با بهزیستی اجتماعی و سلامت جسمی و روانی در زندگی مرتبط است (نوذری و غلامی، ۱۳۸۹). و دیگر اینکه معنویت با برآیند‌های با ارزش زندگی که مثبت و شادی بخش هستند دارای رابطه است و امید به آینده را در فرد تقویت می‌کند (Steger & et.al, ۲۰۰۸). افرادی که در محیط‌های اجتماعی مشترک زندگی می‌کنند، غالباً دارای اعتقاد اخلاقی مشابه هستند و به ارزش‌های انسانی نظیر تشریک مساعی، حمایت از حقوق دیگران و اجرای ضوابط قانونی احترام می‌گذارند، اگر این

---

۱. *Responcibility*

۲. *Vaillanta, Templeton, Ardel, Meyer.*

اعتقادات وجود نداشته باشد یا ضعیف باشد، احتمال وجود افراد در اقدامات ضد اجتماعی (نامتعهدانه) بیشتر است بر طبق این دیدگاه چهار منبع برای تعهد اجتماعی مطرح می شود: الف) تعهدات نسبت به خانواده و دوستان ب) تعهدات نسبت به قوانین و مقررات ج) تعهدات نسبت به باورها و اعتقادات مذهبی د) تعهدات نسبت به اهداف در دسترس بر اساس این نظریه هر اندازه این چهار تعهد ضعیف تر باشد تعهدات افراد نسبت به جامعه کمتر شده و ضعف تعهد منجر به رفتار انحرافی می شود (Hagen, ۱۹۹۴). به نظر متخصصان مشارکت جمعی، احساس تعلق، تعهد و مسئولیت پذیری افراد امروزه در چالش با فردگرایی قرار گرفته است (طالبی و خوشبین، ۱۳۹۱). مطالعات دیگر پژوهشگران نشان داد که معنویت در سازمان ارتباط مثبتی با خلاقیت و تعهد سازمانی دارد (Mirvis, ۱۹۹۴, Maccormix, ۱۹۹۷, Leigh, ۱۹۹۷, Brant, ۱۹۹۷)؛ به نقل از مقیمی و رهبر، ۱۳۸۶). کامر و نک مهمترین مزایای ترغیب به معنویت را خلاقیت، صداقت، اعتماد، خودشکوفایی فردی و تعهد می دانند (KrishnaKumer & Neak, ۲۰۰۲). با توجه به پیشینه پژوهش و توجه به نقش کلیدی دانشجویان در هر جامعه‌ای و نقش معنویت به عنوان یکی از نیازهای درونی تاثیر گذار انسان، به طوری که برخی از صاحب نظران آنرا متضمن بالاترین سطوح زمینه‌های رشد شناختی و اخلاقی می دانند (غباری بناب و همکاران، ۱۳۸۶؛ وست، ۱۳۸۳؛ نوزی و غلامی، ۱۳۸۹) و تلاش همواره آدمی برای معنا بخشی به زندگی و عملکرد بهتر و تعهد بیشتر نسبت به امور روزانه (Hirchi, ۱۹۶۹, Hagen, ۱۹۹۴) و اهمیت مسئولیت پذیری انسان به عنوان موجودی اجتماعی (Allen, ۲۰۱۰) و نقش مسئولیت‌پذیری در کسب موفقیت (چلی، ۱۳۷۵) و اهمیت معنویت در تک تک دانشجویان و تاثیر گذاری معنویت در بسیاری از مؤلفه‌های سلامت روانی و رخدادهای روزانه و لزوم بررسی متغیرهای تاثیر گذار بر تعهد و مسئولیت پذیری دانشجویان به عنوان رکن اساسی و تاثیرگذار بر عملکرد فرد در عرصه‌های مختلف اجتماعی، پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه بین معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در دانشجویان صورت پذیرفت.

ب) روش پژوهش

۱- روش، جامعه آماری و روش نمونه گیری

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی از نوع همبستگی می باشد. جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانشجویان مقطع لیسانس دانشگاه پیام نور دامغان (حدود ۴۵۰۰ دانشجو) که در

رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در دانشجویان $\diamond$ ۱۲۷

سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۲ مشغول تحصیل بودند. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شد. روش نمونه‌گیری بدین صورت بود که ابتدا گروه رشته‌های تحصیلی (دانشکده‌ها) مشخص گردید. از بین گروه‌های مشغول تحصیل در این دانشگاه (۳۶ رشته) یک کلاس درس به عنوان نمونه به صورت تصادفی انتخاب گردید. برای تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان استفاده شد. حجم اولیه نمونه بالغ بر ۳۳۰ نفر از دانشجویان بودند که پس از حذف پرسشنامه‌های ناقص داده‌های متعلق به ۲۹۴ دانشجوی مورد تحلیل قرار گرفت.

۲- ابزار پژوهش

یک: پرسشنامه تجارب معنوی روزانه (DSES) این مقیاس توسط اندروود و ترسی^۱ (۲۰۰۲) ساخته شد. این مقیاس دارای ۱۶ سوال و سه خرده مقیاس، احساس حضور خداوند، ارتباط با خدا و احساس مسئولیت در قبال دیگران می‌باشد. و آزمودنی باید در یک مقیاس ۶ درجه‌ای لیکرت (از اغلب اوقات تا هرگز) میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از عبارات مشخص کند. روایی این مقیاس توسط مرکز پزشکی لاک^۲ در شیکاگو تایید شده است. پایایی خارجی آن با استفاده از آلفای کرونباخ مقادیر ۰/۹۴ و ۰/۹۵ گزارش شده است. همچنین پایایی ایرانی این مقیاس در روش بازآزمایی ۰/۹۶ و ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۹۱ گزارش شده است.

دو: مقیاس تعهد: برای سنجش تعهد نیز از خرده مقیاس پرسشنامه تفکر انتقادی (CTDI) استفاده شد. این مقیاس دارای ۱۶ عبارت می‌باشد که آزمودنی باید در یک مقیاس ۶ درجه‌ای لیکرت (از کاملاً موافقم تا شدیداً مخالفم) میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از عبارات مشخص کند. ریتکس^۳ (۲۰۰۳) پایایی مقیاس تعهد را ۰/۸۶ گزارش کرد. گروهی از اساتید اعتبار صوری این مقیاس را تایید کردند. به علاوه از آنجایی که بر مبنای کار اصلی فاسین (۱۹۹۰) تهیه شده روایی سازه آن نیز تایید می‌شود.

---

۱. Underwood & Teresi

۲. Luke s medical center

۳. Ricketts

۳- روش آماری تحلیل داده‌ها

جهت بررسی و آزمون فرضیه‌ها از روش‌های آمار توصیفی میانگین و انحراف استاندارد و از روش‌های آمار استنباطی، آزمون معنی داری ضریب همبستگی پیرسون و آزمون مقایسه گروه‌ها (T مستقل) استفاده شد، و برای تعیین نقش هر یک از متغیرها در پیش بینی معنویت از تحلیل رگرسیون گام به گام استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها نیز از نرم افزار SPSS۱۶ استفاده شد.

ج) یافته‌های پژوهش

در این بخش به تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش در دو سطح توصیفی و استنباطی پرداخته می‌شود. در بخش توصیفی اطلاعات توصیفی مربوط به آزمودنی‌ها به صورت جداول ارائه می‌شود و سپس در سطح استنباطی هر یک از فرضیه‌ها و سوالات پژوهش و آزمون آماری مربوط به آن ارائه می‌شود.

بخش اول: اطلاعات توصیفی

در جدول ۱ توزیع تفکیک جنسیت آنها ارائه شده است.

جدول ۱: جدول توزیع فراوانی آزمودنیها بر حسب جنسیت

شاخص	فراوانی	درصد
مرد	۱۲۶	۴۲/۸۵
زن	۱۶۸	۵۷/۱۵
کل	۲۹۴	۱۰۰

چنانچه از جدول ۱ مشاهده می‌شود تعداد کل آزمودنی‌ها ۲۹۴ نفر بوده که از این تعداد ۱۲۶ نفر (۴۲ درصد) مرد و ۱۶۸ (۵۷ درصد) زن بوده‌اند.

جدول ۲: شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف استاندارد
سن	۱۹	۳۶	۲۱/۷۴	۱/۸۸
معنویت	۴۱	۹۹	۷۶/۱۰	۱/۰۹
تعهد	۳۱	۸۹	۷۴/۰۷	۹/۵۱
احساس مسئولیت	۲۵	۱۰۰	۶۸/۶۲	۱۷/۳۷

بخش دوم: اطلاعات استنباطی

در این قسمت به یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در پاسخ به فرضیه‌ها و سوالات پژوهش می‌پردازیم

فرضیه اول: بین معنویت با میزان تعهد رابطه وجود دارد.

فرضیه دوم: بین معنویت با احساس مسئولیت رابطه وجود دارد.

فرضیه سوم: بین تعهد با احساس مسئولیت رابطه وجود دارد.

جدول ۳: ضرایب همبستگی بین معنویت، میزان تعهد و احساس مسئولیت

متغیر	معنویت	تعهد	مسئولیت پذیری	سطح معنی داری
معنویت	-	-	-	۰/۰۰۰
تعهد	۰/۴۲	-	-	۰/۰۰۰
مسئولیت پذیری	۰/۴۳	۰/۲۶	-	۰/۰۰۰

$$P < ۰/۰۰۱ **$$

برای پاسخگویی به این فرضیه‌ها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است. همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود بین معنویت (-) با میزان تعهد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. ($P < ۰/۰۰۱$). بنابراین فرضیه اول تایید می‌شود. بدین معنا که هر چه میزان معنویت فرد بالاتر باشد میزان تعهد نیز بالاتر است و بالعکس. همچنین بین معنویت ($P < ۰/۰۰۱$, $r = ۰/۴۳$) با احساس مسئولیت نیز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < ۰/۰۰۱$). به عبارتی هر چه نمره فرد در معنویت بالاتر باشد فرد احساس مسئولیت بالاتری دارد و بالعکس. دیگر اینکه مشخص گردید بین میزان تعهد با احساس مسئولیت ($P < ۰/۰۰۱$, $r = ۰/۲۶$) نیز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

فرضیه چهارم: سهم هر یک از متغیرهای میزان تعهد و احساس مسئولیت در پیش بینی معنویت متفاوت است.

جدول ۴: نتایج تحلیل رگرسیون معنویت از روی تعهد و احساس مسئولیت

متغیر پیش بین	B	β	R	R^2
تعهد	۰/۳۸۱	۰/۳۳۲	۰/۵۴۱	۰/۲۹۳
احساس مسئولیت	۰/۲۲۰	۰/۳۵۰		

 $P < ۰/۰۰۱$

چنانچه در جدول ۴ مشاهده می‌شود میزان تعهد و احساس مسئولیت در مجموع (۰/۲۹۳) از متغیر معنویت را تبیین می‌کند و ضریب تأثیر هر یک از متغیرهای میزان تعهد و احساس مسئولیت به ترتیب (۰/۳۳۲) و (۰/۳۵۰) می‌باشد ($P < ۰/۰۰۱$). فرضیه پنجم: میزان معنویت در زنان و مردان متفاوت است.

جدول ۵: مقایسه میزان معنویت در زنان و مردان

گروهها	M	SD	df	T	P
زنان	۷۶/۷۷	۸/۵۷	۲۹۰	۰/۹۱۹	۰/۳۵۹
مردان	۷۵/۵۹	۱۲/۳۸			

 $P < ۰/۰۵$

همانطور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود بین میزان معنویت در زنان و مردان ($T = ۰/۳۵۹$ ، $P < ۰/۰۵$) تفاوت معنی داری وجود ندارد ($P = ۰/۳۵۹$).

د) بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر تعیین رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در قبال دیگران بود. تعهد اجتماعی یکی از ارکان اصلی رفتار جمعی در هر جامعه می‌باشد و احساس مسئولیت به شخص اجازه می‌دهد که همزمان فعال باشد، برای کسب موفقیت تلاش نمایند، محیط درونی و بیرونی خود را کنترل نماید، خود تنظیم باشد، خردورز باشد و در عین حال نسبت به دیگران احساس تعلق عاطفی داشته باشد. لذا با توجه به ضرورت و اهمیت تعهد و احساس مسئولیت در قبال دیگران در زندگی انسان‌ها پژوهش حاضر به این امر مهم پرداخته است.

۱۳۱ رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در دانشجویان

نتایج پژوهش نشان داد که بین معنویت با میزان تعهد ($r = 0/42, P < 0/001$) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان گفت که بین معنویت با میزان تعهد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/001$). بنابراین فرضیه اول تأیید می‌شود. بدین معنا که هر چه میزان معنویت فرد بیشتر باشد میزان تعهد نیز بالاتر است و بالعکس. این نتیجه با یافته‌های هاگن (۱۹۹۴)، (Maccormix, ۱۹۹۴)، (Mirvis, ۱۹۹۷)، و (Brant, ۱۹۹۶) و (Leigh ۱۹۹۷) مطابقت دارد. هاگن (۱۹۹۴) معتقد است که تعلقات انسان به چهار قسم است یکی از آن‌ها تعلق به باورها و اعتقادات مذهبی است. هر اندازه این چهار تعهد ضعیف‌تر باشد تعهدات افراد نسبت به جامعه کمتر شده و ضعف تعهد منجر به رفتار انحرافی می‌شود (Hagen, ۱۹۹۴). آفریدگار انسان خداوند تبارک و تعالی نیز انسان را فردی متعهد و مسئول به عهد خود معرفی می‌نماید (اسرا، ۳۴؛ بقره، ۱۷۷؛ مومنین، ۸؛ معراج، ۳۲ و مائده، ۱).

وجود رابطه مثبت و معنادار بین معنویت با احساس مسئولیت ($r = 0/43, P < 0/001$) و (Steger & et.al,) و (Maddi, ۲۰۰۲)، (طالبی و خوشبین، ۱۳۹۱)، (۱۳۹۰)، (۲۰۰۸) همسو می‌باشد. به عبارت دیگر هر چه نمره فرد در معنویت بالاتر باشد فرد از احساس مسئولیت بیشتری برخوردار است و بالعکس.

چگونگی مسئولیت پذیری افراد تحت تاثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی قرار دارد. چند عامل اساسی در مسئولیت پذیری انسان‌ها نقش دارد که یکی از این عوامل دینداری یا همان معنویت است (طالبی و خوشبین، ۱۳۹۱). خداوند متعال نیز در قرآن کریم انسان را فردی مسئولیت پذیر معرفی می‌نماید (قیامت، ۳۶؛ اسرا، ۳۴).

از دیگر یافته‌های پژوهش مشخص کرد که بین میزان تعهد با احساس مسئولیت ($r = 0/26, P < 0/001$) نیز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. و این این نتایج با یافته، ولیدونند زمانی (۱۳۸۵) با عنوان ارتباط بین منبع کنترل و تعهد و مسئولیت پذیری افسران ناجا، مطابقت دارد. به نظر می‌رسد اگرچه تفاوت‌هایی بین این دو متغیر وجود دارد اما پژوهش‌ها حکایت از همبستگی و ارتباط این دو متغیر دارد. خداوند متعال در ارتباط تعهد با مسئولیت پذیری می‌فرماید: «و به عهد خود وفا کنید. زیرا عهد مورد مسئولیت است» (اسرا، ۳۴).

نتایج تحلیل رگرسیون همزمان پژوهش نشان داد که، مقیاس‌های میزان تعهد و احساس مسئولیت در مجموع می‌توانند (۰/۲۹۳) از متغیر معنویت را تبیین می‌کند و ضرایب استاندارد نشان می‌دهد متغیر میزان تعهد (۰/۳۲۲) و احساس مسئولیت (۰/۳۵۰) در پیش‌بینی معنویت

دارای تأثیر می‌باشد ($P < ۰/۰۰۱$). به عبارت دیگر با توجه به این نتیجه و فرضیه‌های قبل می‌توان گفت که بین میزان تعهد و احساس مسئولیت با معنویت یک رابطه دو سویه برقرار است. یعنی با توجه به میزان تعهد و احساس مسئولیت فرد می‌توان معنویت فرد را سنجید و بالعکس با توجه به معنویت فرد می‌توان پی به میزان تعهد و احساس مسئولیت فرد برد. در نهایت اینکه مشخص گردید بین میزان معنویت در زنان و مردان ($P < ۰/۰۰۵$)، تفاوت معنی داری وجود ندارد. انسان‌ها در تمامی ادوار حیات خود دارای مذهب بوده و شاید بتوان گفت که گرایش به مذهب همواره در انسان وجود داشته است و از ادوار گذشته تا کنون هیچ گونه تفاوتی در زنان و مردان نبوده است، زیرا گرایش به معنویت امری سرشتی می‌باشد.

اهمیت نیروی انسانی به عنوان مهم‌ترین و با ارزش‌ترین سرمایه‌های هر کشور که باعث پویایی و قدرت نهادهای آن کشور است؛ خصوصاً دانشجویان که نیروهای متخصص آینده آن کشور محسوب می‌شوند. نتایج پژوهش نشان داد که افرادی که دارای معنویت بالاتری هستند از میزان تعهد و احساس مسئولیت بیشتری نسبت به سایرین برخوردارند. به عبارت دیگر می‌توان آینده خدمت متعهدانه و مسئولیت‌پذیری جوانان جامعه را از روی میزان معنویت دانشجویان آن جامعه برآورد کرد. در آخر اینکه نباید تفاوت‌های فردی را در انتخاب و انتصاب افراد نادیده گرفت، زیرا خداوند در قرآن می‌فرماید «خداوند هیچ کس را جز به اندازه توانش تکلیف نمی‌کند» (بقره، ۲۸۶). خداوند از اطاعت، آن مقداری را تکلیف کرده است که در خور نیرو و توانایی بنده باشد (طباطبائی، ۱۳۸۲).

۵) پیشنهادهای پژوهش

کوشش جهت حفظ، گسترش، و استفاده هر چه تمام‌تر از معنویت، این موهبت الهی در جهت پیشبرد اهداف اسلامی و پیشرفت و اعتلای فرهنگ اسلامی در دانشجویان. لزوم توجه هر چه بیشتر به امر معنویت و تقویت بنیه اعتقادی دانشجویان که نتیجه آن خدمت متعهدانه و مسئولیت‌پذیری بیشتر دانشجویان به عنوان آینده سازان کشور خواهد بود. لزوم تدوین و تالیف کتب با رویکرد اسلامی و تدریس معارف اسلامی در مقاطع تحصیلات تکمیلی.

رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در دانشجویان ♦ ۱۳۳

استفاده از شاخص میزان معنویت دانشجویان جهت سنجش میزان تعهد و مسئولیت افراد جهت بکارگیری افراد در رشته های مختلف تحصیلی یا عناوین شغلی مختلف.

۱. پیشنهاد می شود این پژوهش در حجم وسیع تر و در نهادهای دیگر نیز مورد بررسی قرار بگیرد و نتایج آن با یکدیگر مقایسه شود تا بتوان با اطمینان بیشتری در باره این متغیرها به گفتگو نشست.

منابع

- قرآن کریم.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی نظم*، تهران، نشر نی.
- سهرابیان، طاهره. (۱۳۷۹). *بررسی رابطه نگرش مذهبی و میزان سازگاری فردی و اجتماعی دانش‌آمزان دبیرستانی لرستان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا(س)، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- طالبی، ابوتراب و خوشبین، یوسف. (۱۳۹۱). *مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوجوانان*، فصلنامه علوم اجتماعی، ۵۹، ص ۲۰۸-۲۳۸.
- طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۳۸۲). *تفسیر المیزان*، ج ۱، ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- غباری بناب، ب، سلیمی، م، سلیمانی، ل؛ نوری مقدم، ث. (۱۳۸۶). *هوش معنوی*، فصلنامه اندیشه نوین دینی، ۳، ۱۰، ص ۱۲۵-۱۴۷.
- قدیانی، عباس. (۱۳۷۴). *تاریخ ادیان و مذاهب در ایران*، تهران انتشارات، انیس.
- مقیمی، محمد؛ رهبر، امیر حسین؛ اسلامی، حسن. (۱۳۸۶). *معنویت سازمانی و تاثیر آن در خلاقیت کارکنان (رویکرد تطبیقی)*، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۳، ۴، ص ۸۹-۹۸.
- نودری، جمشید؛ غلامی، یونس. (۱۳۸۹). *بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و التزام عملی به اعتقادات اسلامی با سلامت روان دانشجویان*، فصلنامه مطالعات اسلام و روانشناسی، ۴، ۷، ص ۲۱-۴۱.
- وست، و. (۱۳۸۳). *روان‌درمانی و معنویت*، ترجمه، شیرافکن، سلطان علی و شهیدی، شهریار، تهران، انتشارات رشد.
- Allen, A. Mintrom, Michael. (۲۰۱۰). **Responsibility and School Governance**, Educational Policy originally published online.
- Banks, M. H. (۱۹۸۳). **Validation of the General Health Questionnaire in a young community sample**. *Psychological Medicine*, ۱۳, ۰۲, ۳۴۲-۵۳۵.
<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&id=۵۲۱۴۶۲۰>.
- Berzonsky. M. D. (۲۰۰۳). *Identity style and Well-Being: does commitment matter? An International Journal of Theory and Research*. ۳(۱), ۱۳۱-۱۴۲.

- Elkins, D.N., Hedstrom, L.J., Hughes, L.L., Leaf, J.A. & Saunders, C (۱۹۸۸). Toward a humanistic phenomenological spirituality: Definition, description, and measurement. *Journal of Humanistic psychology*, ۲۸ (۴), ۵- ۱۸.
- Hagan, J. (۱۹۹۴), **Crime and Disrepute**, U.S.A: Pine Forge
- ress. Hirschi, T. (۱۹۶۹), **Causes of delinquency**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Krishna Kumar S, Neak Ch. (۲۰۰۲). **The iWhati, iWhyi, and iHowi of spirituality in the workplace**. *Journal of managerial psychology* ۱۷(۳): ۱۵۳-۱۶۴.
- Maddi, S.R. (۲۰۰۲) **The role of hardiness and religiosity in depression and anger. Second Biannual International Conference on Personal Meaning: Freedom, responsibly and justice** (July ۲۰۰۲). <http://www.meaning.ca/conference/program.doc>.
- Marcia, J. E. (۱۹۶۶). **Development and validation of ego-identity status**. *Journal of Personality and Social Psychology*, ۳(۵), ۵۵۱-۵۵۸.
- Steger M F, Kawabata Y, Shimai S, et al. (۲۰۰۸). **The meaningful life in Japan and the United States: Levels and correlates of meaning in life**. *J Research in Personality*; ۴۲, ۶۶۰-۶۷۸.
- Wigfield, a., & Eccles, j. (۲۰۰۲). **The development of achievement task, values: A theoretical analysis**.

